

КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ТЕМПІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ

У статті досліджено сучасний стан та динаміку капіталізації комерційних банків України. Розглянуто вплив присутності іноземних банків на конкурентоспроможність вітчизняних банків. Проаналізовані шляхи та необхідність зростання капіталізації комерційних банків в умовах фінансово-економічної кризи.

В статье исследовано современное состояние и динамику капитализации коммерческих банков Украины. Рассмотрено влияние присутствия иностранных банков на конкурентоспособность отечественных банков. Проанализированы пути и необходимость увеличения капитализации коммерческих банков в условиях финансово-экономического кризиса.

The current situation and the capitalization evolution of commercial banks in Ukraine are investigated in the article. The influence of the foreign banks presence to the competitiveness of the domestic banks is observed. The ways and the necessity of commercial banks capitalization growth in the circumstances of depression are analyzed.

капіталізація банку, адекватність регулятивного капіталу, іноземний капітал, внутрішній валовий продукт, банківська система

Головним завданням сьогодення є відновлення стабільної економічної ситуації в Україні. Успішність виконання цього завдання залежить від розвитку банківської системи та кожного банку зокрема. Одним із важливих факторів, які забезпечують можливість нашої банківської системи здійснювати значний позитивний вплив на економіку, розширювати банківські послуги, не допускаючи при цьому значних ризиків і відповідно зберігаючи надійність системи, є капіталізація. Тобто здатність вирішення цих завдань залежить передусім від механізмів управління банківським капіталом, який є одним із найважливіших показників банківської діяльності, що характеризує фінансову платоспроможність банків, ліквідність, та формує можливості подальшого розвитку. Сьогодні питання залучення та підтримки достатнього обсягу капіталу є основною вимогою до вітчизняної банківської системи. Що зумовлює актуальність цього питання, оскільки в міжнародному аспекті високий рівень капіталізації банківської системи є ознакою стабільності в державі.

Тема формування банківського капіталу інтенсивно досліджується як вітчизняними науковцями, так і іноземними. Проблеми управління власним капіталом комерційних банків розглядаються в працях П. Роуза, Дж. Сінкі. Дослідження вітчизняних особливостей управління капіталом комерційних банків наведені в роботах З. Васильченко, А. Вожжова, О. Дзюблюка, О. Кириченка, О. Лаврушина, А. Мороза, Л. Примостики та інших.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, які тією чи іншою мірою пов'язані з проблемами управління банківським капіталом, залишається низка невирішених завдань саме щодо збільшення капіталізації банківських установ. З огляду на це метою цього дослідження є визна-

чення впливу обсягу капіталу комерційних банків на розвиток банківської системи України та економіки країни в цілому.

Мета дослідження визначила постановку таких теоретичних та практичних завдань:

- визначити поняття капіталізації банку, проаналізувати значення достатності і відповідності власного капіталу темпам розвитку активів банку та адекватному розвитку економіки;
- проаналізувати динаміку приросту власного капіталу відносно приросту загальних активів українських банків за період з 01.01.2002 по 01.01.2010 рр.;
- оцінити динаміку відношення сукупного власного капіталу та активів усіх банків до валового внутрішнього продукту за період з 01.01.2002 по 01.01.2009 рр.;
- дослідити присутність іноземних банків у банківській системі України та їх вплив на конкурентоспроможність вітчизняних банків;
- запропонувати шляхи зростання рівня капіталізації українських банків.

На сучасному етапі під капіталізацією банку нерідко розуміють розмір статутного капіталу або ліцензійні вимоги щодо нього. Часто оперують поняттям «капіталізація», розуміючи під ним власні кошти чи власний капітал банків та його достатність для покриття прийнятих ризиків. Цей термін широко використовується у міжнародній практиці, зокрема у Базельських документах щодо нагляду [4].

Одним із важливих напрямів управління діяльністю банків є оцінка достатності і відповідності власного капіталу темпам розвитку активів банку та адекватному розвитку економіки. Адже ефективність роботи в банку і його стійкість значною мірою залежать від розмірів його капіталу. Неправильна оцінка реального розміру капіталу може призвести до негативних наслідків у діяльності банку. З одного боку, необгрунтоване завищення розміру капіталу призводить до викривлення інформації і вводить в оману не лише органи контролю, а й вкладників, акціонерів, інвесторів, що може завдати значних втрат. З іншого боку, неправильне визначення розміру банківського капіталу до його штучного заниження дає зворотний ефект – звужується діапазон активних операцій.

З метою запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників банку Національний банк України встановив норматив адекватності регулятивного капіталу [2].

Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2), який ще називають платоспроможністю, відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку; і навпаки: чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори (вкладники) банку.

Нормативне значення нормативу Н2 діючих банків має бути не меншим ніж 8%, починаючи з 01.03.2004 – не меншим ніж 10%.

Для розуміння процесів, які очікуються у сфері капіталізації банківського сектора України, важливо проаналізувати найістотніші зрушення в нинішньому розвитку банківського бізнесу (див. табл. 1).

Якщо розглядати динаміку показників в номінальному вираженні, то щорічний приріст загальних активів українських банків за період з 2002 по 2008 р. в середньому склав 53,1%, а приріст власного капіталу банків – 48,35%. За 2009 р. приріст загальних активів склав 1,71%, а приріст власного капіталу – 0,42%.

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України за період з 01.01.2002 по 01.01.2010 року¹

Показники	01.01.02	01.01.03	01.01.04	01.01.05	01.01.06	01.01.07	01.01.08	01.01.09	01.01.10
Загальні активи, млн грн	50 785	67 774	105 539	141 497	223 024	353 086	619 004	973 332	989 941
Темп приросту, %	33,45	55,72	34,07	57,62	58,32	75,31	57,24	1,71	–
Чисті активи, млн грн	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	879 209
Темп приросту, %	34,26	56,87	34,03	59,20	59,05	76,20	54,50	–5,06	–
Власний капітал, млн грн.	7 915	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	119 765
Темп приросту, %	26,13	29,04	43,00	38,16	67,25	63,46	71,41	0,42	–
у тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал, млн грн	4 575	6 003	8 116	11 648	16 144	26 266	42 873	82 454	112 550
Адекватність регулятивного капіталу (Н2), %	20,69	18,01	15,11	16,81	14,95	14,19	13,92	14,01	18,28
Норматив Н2, %	8	8	8	10	10	10	10	10	10

¹Розраховано автором на підставі статистичних даних НБУ [5]

Тому не можна погодитися з твердженням деяких економістів, що капіталізація вітчизняної банківської системи адекватна умовам нашої економіки. Окрім цього, для забезпечення конкурентоспроможності і стійкості банківської системи темпи зростання власного капіталу мають бути як мінімум вищі від темпів зростання активів. Однак згідно з розрахунками темп приросту загальних активів більший за темпи приросту власного капіталу українських банків в середньому за період з 2002 по 2009 р.

В умовах, коли темпи зростання капіталу істотно відстають від темпів збільшення активів, особливого значення набуває проблема капіталізації банківської системи. При збереженні цієї тенденції виникає проблема виконання банками нормативу адекватності капіталу, а відповідно – і загроза порушення стійкості та ефективності функціонування банківської системи. За період з 2002 по 2010 р. показник адекватності регулятивного капіталу зменшився з 20,69% у 2002 р. до 14,01% у 2009 р. Зростання показника адекватності регулятивного капіталу до 18,28% за період 2009 р. не можна розглядати як позитивну динаміку, оскільки зростання показника було зумовлене падінням темпу зростання обсягів загальних активів та обсягів чистих активів українських банків.

У результаті цього в недалекому майбутньому банківська система може потрапити до «пастки» швидкого зростання – недостатній рівень капіталізації почне обмежувати обсяги кредитування. Оскільки близько 70% доходів комерційних банків припадає саме на позичкову діяльність, то зменшення її масштабів за таких обставин є прямою загрозою стабільності усїєї банківської системи [7].

Безумовно, в українських банків ще є певний запас міцності для проведення такої політики, оскільки критичним може бути зниження показника Н2 до 11% (за міжнародними управлінськими принципами 1% має бути у запасі банків при нормативі 10%). Однак не можна забувати, що ризики за певних обставин, наприклад, у випадку погіршення макроекономічної ситуації, можуть зростати швидко, і тоді незначний запас міцності за критерієм капіталу, який є в наявності, може швидко зникнути.

На макрорівні ступінь капіталізації банківської системи розглядається як відношення сукупного власного капіталу банків до валового внутрішнього продукту. Однак у деяких випадках як показник капіталізації банківського сектора та значимості банків для економіки розглядається відношення сукупної суми активів банків до ВВП (у даному випадку цей критерій характеризує рівень ресурсомісткості банківської системи, оскільки активи = зобов'язання + власний капітал) (див. табл. 2).

Упродовж періоду, який аналізується, спостерігається перевищення темпів зростання власного капіталу вітчизняних банків порівняно з темпами зростання ВВП (див. рис. 1).

Дані табл. 2 свідчать також про стійку тенденцію до збільшення частки власного капіталу банків України у ВВП: якщо на початок 2002 р. досліджуваний показник не досягав 4%, то за станом на 1 січня 2009 р. питома вага власного капіталу у ВВП зросла на 8,68% і становить 12,56%. Є підстави говорити про позитивні тенденції динаміки цього показника. Проте якщо ми порівнюємо показник частки власного капіталу банків у ВВП з аналогічними показниками багатьох інших країн, то він виявиться невисоким. Так, наприклад, у Росії зазначений критерій становить 37,2%, у країнах Центральної Європи – понад 40%.

Зростання ВВП у країні веде і до підвищення рівня розвитку банківської системи. Приріст капіталу банківської системи – це перший системоутворюючий показник, від величини якого при наявній стабільній системі залежать усі інші банківські нормативи. Це означає, що відношення банківського капіталу до ВВП має стабільно зростати.

Частки сукупного власного капіталу та сукупної суми чистих активів банків України у ВВП за період із 01.01.2002 по 01.01.2009 роки²

Показники	01.01.02	01.01.03	01.01.04	01.01.05	01.01.06	01.01.07	01.01.08	01.01.09
ВВП, млн грн	204 190	225 810	267 344	345 113	441 452	544 153	720 731	949 864
Темп приросту, %	10,59	18,39	29,09	27,92	23,26	32,45	31,79	
Частка власного капіталу у ВВП, %	3,88	4,42	4,82	5,34	5,77	7,82	9,65	12,56
Частка чистих активів у ВВП, %	23,31	28,30	37,49	38,93	48,45	62,52	83,17	97,50

²Розраховано автором на підставі статистичних даних Державного комітету статистики України та НБУ [5, 6]

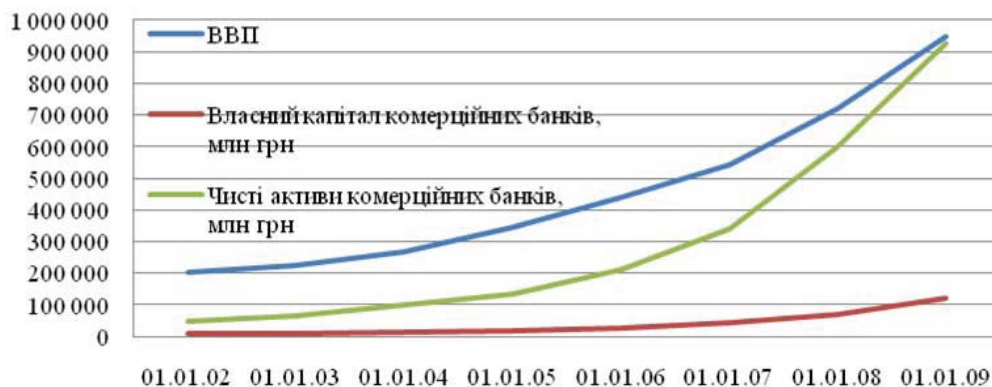

Рис. 1. Динаміка власного капіталу та чистих активів банківської системи України порівняно з ВВП (за період 01.01.02–01.01.09 рр.)

Головним показником потужності банківської системи та значимості банків для економіки є відношення активів усіх банків до ВВП країни. За період, який аналізується, цей показник зріс з 23,31% до 97,50%, тоді як у США цей показник перебуває на рівні 350 %, у Німеччині – приблизно 200 %, у Великобританії – 130 %, а в Східній Європі – 80 – 90 %. Відтак, цілком закономірними видаються ті обмеження, яких зазнають можливості функціонування вітчизняних банківських установ з точки зору забезпечення економіки необхідним обсягом фінансових ресурсів [3].

Отже, наші банківські можливості нині порівняно незначні. Із такими силами досягти серйозного піднесення неможливо.

І ще один важливий аспект проблеми – занадто низька капіталізація вітчизняних банків може призвести до того, що вони виявляться неконкурентоспроможними порівняно з іноземними грошово-кредитними

установами. А частка останніх у банківській системі постійно збільшується. Так, за станом на 01.01.09 р. питома вага іноземного капіталу в банківській системі України уже становила 26,77 % (це – 53 банки; із них 17 зі 100% іноземним капіталом) (див. табл. 3).

Таблиця 3

**Показники розвитку банківських установ з іноземним капіталом
за період із 01.01.2002 по 01.01.2010 роки³**

Показники	01.01.02	01.01.03	01.01.04	01.01.05	01.01.06	01.01.07	01.01.08	01.01.09	01.01.10
Кількість зареєстрованих банків	189	182	179	181	186	193	198	198	198
Кількість діючих банків	152	157	158	160	165	170	175	184	185
Кількість банків з іноземним капіталом	21	20	19	19	23	35	47	53	50
Частка банків з іноземним капіталом у загальній кількості банків, %	11,11	10,99	10,61	10,50	12,37	18,13	23,74	26,77	25,25
Кількість банків зі 100% іноземним капіталом	6	7	7	7	9	13	17	17	18
Частка банків зі 100% іноземним капіталом у загальній кількості банків, %	3,17	3,85	3,91	3,87	4,84	6,74	8,59	8,59	9,09

³Розраховано автором на підставі статистичних даних НБУ [5]

Як свідчать дані табл. 3, спостерігається значна зацікавленість іноземних банків українською банківською системою. І якщо раніше іноземні інвестори намагалися в основному створювати в Україні банки заново, то зараз у більшості випадків практикується купівля акцій, часток або ж банків у цілому. Після цього, як правило, спостерігається збільшення капіталу і розширення діяльності придбаних банківських установ. Усе це свідчить про те, що довіра до наших банків значно зросла. Це позитивно вплинуло на розвиток економіки.

З одного боку, прихід іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему означає додаткові ресурси для активних операцій, кредитування

нашої економіки і громадян. Важливо, що з надходженням іноземних інвестицій до нас приходить і зарубіжний передовий досвід роботи та управління банками, ведення банківського бізнесу, нові банківські технології, автоматизація банківських процесів.

Але, з іншого боку, виникає і небезпека: маючи сприятливіші стартові умови, передусім у сфері капіталізації, іноземні банки можуть витіснити з ринку українські. І якщо не буде вжито кардинальних заходів щодо підтримки своєї банківської системи, то це загрожуватиме економічній незалежності України та незалежності національної банківської системи.

Тому має бути економічна межа оптимального впливу зарубіжного капіталу на вітчизняні банки. Приблизні розрахунки свідчать, що цей рівень становить 20–25%. Подальше збільшення викликає занепокоєння, оскільки загрожує самостійності банківської системи. Вітчизняні банки поступово витіснятимуться іноземним капіталом зі сфери кредитування великих підприємств, передусім у сировинних галузях, що дуже небезпечно.

Для запобігання такому процесу українські банки мають підвищувати свій рівень капіталізації, що є основним фактором посилення конкурентоспроможності.

В умовах, у яких нині опинилася банківська система України, найоптимальнішими шляхами зростання рівня капіталізації банків є збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, їх реорганізація). Це дало б можливість підвищити стійкість і стабільність усієї банківської системи. Проте це неможливо здійснити без впровадження відповідних заходів НБУ та вдосконалення нормативної бази, яка б визначала процедуру консолідації банків. Звичайно, крім об'єктивних причин, що заважають процесу консолідації банків, є і суб'єктивні, зокрема – небажання головних акціонерів зливатися з іншими банками. Виходом із цієї ситуації може бути створення банківських об'єднань на зразок фінансових та банківських холдингових груп, банківських корпорацій. Вони зберігають право власності і управління, а також пропорційного розподілу прибутку. З іншого боку, консолідація банківської системи не вплине на рівень конкуренції, адже процентна політика комерційних банків майже повністю залежить від політики НБУ.

Проведений аналіз свідчить, що рівень капіталу в банківській системі України на сьогоднішній день є недостатнім для забезпечення стабільного функціонування і розвитку банків, а також належного покриття ризиків банківської діяльності, що істотно обмежує можливості банків розширювати асортимент своїх продуктів і послуг для підприємств та населення, спричинюючи високу вартість ведення банківського бізнесу. Нестійкий характер розвитку економіки, пов'язаний із високим ризиком втрати банківських доходів, а також висока інфляція, яка, збільшуючи номінальну вартість активів і пасивів банку, водночас зменшує реальну вартість його капіталу, об'єктивно зумовлюють потребу реалізації заходів із збільшення рівня капіталізації. Крім того, відставання темпів зростання капіталів комерційних банків від їхніх активів поступово перетворюється на стійку тенденцію.

Список використаної літератури

1. Дзоблюк О.К. Проблеми підвищення рівня капіталізації банків України в період ринкової трансформації економіки / О.К. Дзоблюк // Вісник ТНЕУ. – 2007. – № 2. – С. 7–19.
2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368.
3. Конопатська Л.В. Основні напрями підвищення рівня капіталізації банківської системи України / Л.В. Конопатська // Фінанси, облік, аудит. Збірник наукових праць. – 2008. – С. 52–59.
4. Кротюк В.С. Базель II: нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал / В.С. Кротюк, О.О. Куценко // Вісник нац. банку України. – 2006. – № 3. – С. 2–5.
5. Основні показники діяльності банків України // Вісник НБУ. – 2010. – № 1. – С. 69.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Оперативна статистична інформація. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Сизоненко В.П. Капіталізація як провідна компонента підвищення конкурентоспроможності банківської системи / В.П. Сизоненко, С.А. Циганов // Банківська справа. – 2008. – № 6. – С. 3–14.

Отримано 2.02.2010.